

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7831978>

Gulnoza Bazarova

GulDU Pedagogika va psixologiya yo'nalishi magistri.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kattalar ta'limining xususiyatlari va andragog faoliyatining asosiy yo'nalishlari haqida so'z borgan.*

Kalit so'zlar: *kattalar, texnika, texnologiya, konsepsiya, kompyuter, electron kitoblar, ta'lim dasturlari, internet, masofaviy ta'lim, seminar, vebinar*

Kattalarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari, kattalar ta'limi va o'quvchilar, bolalar, yoshlar ta'limining o'ziga xos jihatlari qiyosiy tahlil qilinib, kattalar ta'limi samaradorligini oshirishning pedagogik va psixologik jixatlari yoritilgan.

Yosh ulg'ayishi bilan inson organizmidagi ta'lim jarayoni bilan bog'liq bo'lgan ba'zi fiziologik funksiyalar bir muncha zaiflashadi: ko'rish, eshitish pasayadi, xotira, ongning tezligi va egiluvchanligi yomonlashadi, reaksiyaning tezligi sekinlashadi. Lekin, katta yoshdagi insondagi muhim qiyinchiliklar psixologik xarakterga ega.

Kattalarni o'zlarning o'qishga bo'lgan qobiliyatlariga ishonchsizlik, qo'rquv bezovta qiladi, go'yoki o'qish jarayonida ularning savodsizligi, o'qiy olmasligi bilinib qoladi. Kattalardagi o'qish bilan bog'liq bunday stress holatlar va kechinmalar turg'un va davomli motivatsiyaga qarshilik qiladi. Bizga ma'lumki pedagogikada katta yoshdagi kishilarni o'qitishni tashkil qilishda shaxsiy, fiziologik, psixologik, ijtimoiy va kasbiy xususiyatlarni o'rganish lozim.

Kattalarni o'qitish, bolalarga ta'lim berishdan kattalarning bilim va ish tajribasini to'plaganligi sababli o'rganish bilan farq qiladi. Katta yoshdagi ta'limning aksariyati ixtiyoriydir, shuning uchun ish beruvchidan ishtirok etish talab etilmasa, ishtirokchilar odatda o'zlari xohlashadi. Bolalardan farqli o'laroq, kattalar boshqalarning yordamiga ishonishdan ko'ra ko'proq o'zini o'zi boshqaradigan shaxs sifatida qaraladi.

Voyaga etganlar etuk va shuning uchun bilimga ega va hayot uchun tajriba to'playdilar, bu ularga o'rganish uchun zamin yaratadi. Voyaga etgan kishining o'rganishga tayyorligi, ma'lumotga ega bo'lish ehtiyoji bilan bog'liq. Ularning o'rganishga yo'nalishi predmetga emas, balki muammoga yo'naltirilgan.

Kattalar tez-tez samarali o'rganish uchun o'z bilimlarini amaliy ravishda qo'llaydilar. Ular olgan bilimlari maqsadlarini amalga oshirishda yordam berishidan oqilona umid qilishlari kerak. Masalan, 1990-yillar davomida ko'plab kattalar, shu jumladan, asosan ofis ishchilari kompyuter o'qitish kurslariga o'qishga kirdilar. Ushbu kurslardan asosiy foydalanishni operatsion tizim yoki maxsus dasturiy ta'minot o'rgatadi. Chunki foydalanuvchi kompyuter yordamida ishlarni tez va oson bajara

boshladi. Natijada ko'plab odamlar oxir-oqibat o'z xohishlari bilan (kompyuter mahoratiga ega bo'lish va shu bilan katta maosh olish uchun) yoki menejerlarining buyrug'i bilan bunday o'quv kurslarida qatnashdilar.

Kattalar uchun kollej yoki universitet shaklida o'qitishning maqsadi aniq. Ushbu muassasalarda maqsad, odatda, shaxsiy o'sish va rivojlanish, shuningdek, kasb va kasbga tayyor bo'lish bilan bog'liq.

AQShda kattalar ta'limida keng tarqalgan muammo-bu kattalar o'qituvchilarining kasbiy rivojlanish imkoniyatlarining etishmasligi. Katta yoshdagi o'qituvchilarning aksariyati boshqa kasblardan kelib chiqqan va kattalarning ta'lim muammolari bilan shug'ullanish uchun yaxshi tayyorlanmagan. Ushbu sohada mavjud bo'lgan lavozimlarning aksariyati hech qanday imtiyoz va barqarorliksiz faqat yarim kunlik ishlaydi, chunki ular odatda hukumat tomonidan ikki yilgacha davom etadigan grantlar hisobiga moliyalashtiriladi.

Ammo kattalar ta'limining ilg'or tizimlarini o'z ichiga olgan ba'zi mamlakatlarda o'rta maktabdan keyingi o'quv yurtlari orqali malaka oshirish va ularning ta'lim vazirligi yoki maktab kengashlari va nodavlat tashkilotlar orqali malaka oshirishni ta'minlash mumkin. Bundan tashqari, universitetlar, kollejlari va kasb-hunar tashkilotlari tomonidan turli xil ilmiy darajalarda mavjud va intilayotgan amaliyotchilar uchun kattalar ta'limi to'g'risida dasturlar mavjud.

Har bir ta'lim oluvchi axborotlarni o'zining psixofiziologik xususiyatlari va individual tavsiflariga bog'liq ravishda qat'iy individual qabul qiladi va egallaydi. Shuning uchun o'qish boshlanishidan avval katta yoshli odam tomonidan o'zining asosiy hayotiy funksiyalarini bajarishining muvaffaqiyatligi bilan aniqlanadigan ta'lim oluvchining funktsional savodxonligini ochib olish muhimdir.

Funktsional savodxonlikni baholash uchun xar bir katta yoshli odamga uning kundalik amaliy hayotiy vazifalarini meyorida bajarishiga imkon beradigan bilim va malakalarning qandaydir to'plamiga ega bo'lishi lozim bo'lgan sakkizta hayot faoliyati sohalari aniqlanadi:

- Savodxonlik (tor ma'noda).
- Oilaviy munosabatlar.
- Ish tomoniga yo'l va transportdagi xulqi.
- Mehnat faoliyati sohasi.
- Xizmat ko'rsatish sohasi bilan o'zaro munosabati.
- Uy-ro'zg'or yumushlarini tashkil qilishi.
- O'zining salomatligiga munosabati.
- Xuquqiy masalalardan xabardorligi.

Katta yoshli odamning funktsional savodxonligini baholash metodikasi ta'lim oluvchilarning o'quv usulini aniqlash amaliyoti samarali o'qitishni tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega. U ta'lim oluvchilarning o'qitish jarayoni, xususan o'quv materialini o'zlashtirish jarayoni bilan bevosita bog'liq bo'lgan individual

xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Axborotni qabul qilish va qayta ishlash (egallash) ning individual xususiyatlari ta'lim oluvchilarning o'quv usuli deb ataladi. O'quv usuli inson bilish faoliyatining individual xususiyatlari bilan chambarchas bog'langan

Bilish faoliyatining xususiyatlari K.Yung klassifikatsiyasi bo'yicha shaxsning psixik tipiga (ekstravert va introvert) bog'liq. Shaxsning u yoki bu guruhla taalluqliligini aniqlash uchun G. Ayzenk metodikasidan foydalanish mumkin. Bu metodika ikki bipolyar mezonni: 1) ekstravertlashganlik – introvertlashganlik (dilkashlik - odamovilik) va 2) neyrotizm – hissiyotli reaksiyalarning turg'unligi (yuqori qo'zg'aluvchanlik – hissiy ko'rinishlarning turg'unligi) ni aniqlash imkonini beradi (4-ilovalar).

Introvertiv xususiyatli kishilar o'zlarining ichki g'oyalar, kontseptsiyalar va abstraksiyalari ichki dunyosidan energiya oladilar. Ular etarli darajada muloqotchan bo'lishlari mumkin, lekin o'z energiyalarini to'ldirish uchun sokinlikka ehtiyoj sezadilar. Introvertlar o'rab turgan dunyoni bilishni istaydilar, ular diqqatlilar va refleksiya moyillar. Introvertlar o'zlari egallaydigan axborotlar bir butunga integrallashgan va o'zaro bog'langan holda tizimlashtirilgan o'qishni afzal deb biladilar. Ular xar qanday holatni, xar qanday echimni o'ylaydilar.

Ekstravertlar uchun energiya manbasi bo'lib boshqa odamlar va predmetlar xizmat qiladi. Ular boshqa odamlar bilan muloqot qilishni afzal deb biladilar, ular xarakterga yo'naltirilganlar. Ular, boshqalarni o'qitayotib o'qiydilar, materialni o'zlari va boshqalarga tushuntirmaganlaricha, uni tushunganliklariga ishonmaydilar. Ekstravertlarga guruhlarda ishlash yoqadi. Bunday guruhlarda o'qitishning eng mos keladigan metodlari – bu birgalikdagi va muammoli o'qitishdir.

Katta yoshli kishilarni o'qitishda, o'quv jarayonini tashkil etishning individual xususiyatlarini to'g'ri aniqlash uchun ularning o'quv usulini hisobga olish lozim.

Psixologik-andragogik tashxisdagi birinchi qadam, katta yoshli inson o'qishi lozim bo'lgan fan sohalari aniqlashdan iborat. Ko'pchilik katta yoshli kishilarda o'zining hayotida nimalarnidir o'zgartirish istagi mavjud. Bu kasbiy qiziqishlar sohasiga (o'zining malakasini oshirish, kasbidagi zamonaviy yangiliklar bilan tanishish, o'z kasbini o'zgartirish) yoki ijtimoiy, maishiy va shaxsiy sohalarda ijobiy o'zgarishlar kiritish istagiga tegishli bo'lishi mumkin.

Psixologik-andragogik tashxis natijalari bo'yicha muayyan ta'lim oluvchi o'zining hayotiy holatini o'zgartirish maqsadida ta'lim jarayonida erishishi zarur bo'lgan kompetentlikning prognostik funktsional modelini yaratish mumkin.

Ta'lim oluvchi andragog bilan birgalikda, o'zlashtirilishi muayyan ijtimoiy rolga samarali bajarishga va shu orqali o'zining bilim, malaka, ko'nikma, shaxsiy sifatlar va qadriyatli yo'nalishlar hajmi va yig'masini aniqlaydi. Bu aniq professiogramma yoki kompetentsiyalarning erkin yig'masi bo'lishi mumkin.

Keyingi qadam – ta’lim oluvchidagi u o’qishi kerak bo’lgan bilim sohasida undagi mavjud kompetentlik va avvalgi tayyorgarlik darajasining tahlilidan iborat. Ta’lim oluvchining o’ziga ham, ta’lim beruvchiga ham o’quvchi egallab bo’lgan bilim, malaka, ko’nikma, shaxsiy sifatlar va qadriyatli yo’nalishlarning real darajasini aniqlash lozim. Tashxis natijalari bo’yicha ta’limning keyingi rejalari to’g’rilanadi.

Bundan keyin ta’lim oluvchidagi kompetentlik darajasi istiqboldagi kompetentlik modelining talablari bilan solishtiriladi. Solishtirish natijasida ta’lim oluvchiga etishmaydigan, uning hayotiy muhim muammolarini echish uchun talab qilinadigan bilim, malaka, ko’nikma, shaxsiy sifatlar va qadriyatli yo’nalishlar aniqlanadi.

Tashxis bosqichida hayotiy tajribalarni aniqlash bo’yicha amalni bajarishda salbiy holatlar aniqlanadi va ularni engib o’tish yo’llari belgilanadi.

O’qitish jarayonini tashkil etishda ta’lim oluvchining jarayonni amaliy tashkil etishga ham, ta’lim oluvchining psixologik holatiga ham ta’sir ko’rsatuvchi fiziologik xususiyatlari ochib beriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ya.A. Nurumbekova G’ Shaxs psixologiyas va kouching G’ o’quv qo’llanma. Guliston. GulDU.2022.-281b
2. Q.T. Olimov . Zamonaviy ta’lim va innovatsion texnologiyalar bo’yicha ilg’or xorijiy tajribalar. Buxoro-2015.-81.
3. Kouching v obuchenii: prakticheskie metodo’ i texniki G’ E. Parslou, M. Rey. — SPb.: Piter, 2003. — 204 s: il. — (Seriya «Prakticheskaya psixologiya»).
4. Uitmor Djon: Kouching. Osnovno’e printsipo’ i praktiki kouchinga i liderstva.2019.-320s.
5. <https://bukhara.hh.uz/vacancies/kouch>